

补衣部
Mending Department

FAIR TRADE CENTER

ETIKFABRIKEN
EN LÖN
ATT LEVA PÅ
LÄRARHANDLEDNING

© **FAIR TRADE CENTER** December 2013

Magnus Ladulåsgatan 24, 118 66 Stockholm
info@fairtradecenter.se

Fair Trade Center är en ideell förening som arbetar för en mer rättvis handel. Vi bevakar svenska företags produktion och handel i låglöneländer. Genom kampanjer och konsumentupplysning kan vi få företag att bedriva sin verksamhet med respekt för människor och miljö. Vi vill ha mer rättvisa för pengarna.
www.fairtradecenter.se

Denna lärarhandledning har finansierats med stöd av Konsumentverket. Innehållet är dock helt Fair Trade Centers ansvar och kan inte anses visa Konsumentverkets uppfattning.

Layout: Lina Garemark
Fotografi framsida: © Pa2011 | Dreamstime.com

Innehåll

INTRODUKTION TILL LÄRARHANDLEDNINGEN	4
VILKA ÄR FAIR TRADE CENTER?	4
VAD ÄR ETIKFABRIKEN?	4
MÅLGRUPP	4
STÖD I LÄROPLANEN FÖR GYMNASIESKOLAN	4
FOLKBILDNING FÖR HÅLLBAR UTVECKLING OCH GLOBAL RÄTTVISA	5
BAKGRUND - EN LÖN ATT LEVA PÅ	6
VAR KOMMER VÅRA KLÄDER IFRÅN?	6
VAD ÄR PROBLEMET?	6
EN LÖN ATT LEVA PÅ ÄR EN MÄNSKLIG RÄTTIGHET	7
TIPS PÅ LÄNKAR FÖR MER INFORMATION	7
ÖVNINGAR – EN LÖN ATT LEVA PÅ	8
1 VEM BÄR ANSVARET FÖR DE LÅGA LÖNERNA?	8
2 RÄKNA FRAM DIN EGEN LEVNADSLÖN	9
3 VEM TJÄNAR PÅ DE LÅGA LÖNERNA INOM TEXTILINDUSTRIN?	10
4 VAD FINNS BAKOM PRISLAPPEN?	11
5 STORMÖTE	13
6 VAD KAN VI KONSUMENTER GÖRA?	15

Introduktion till lärarhandledningen

VILKA ÄR FAIR TRADE CENTER?

Fair Trade Center är en ideell förening som arbetar för en mer rättvis handel. Vi bevakar svenska företags produktion och handel i låglöneländer. Genom kampanjer och konsumentupplysning kan vi få företag att bedriva sin verksamhet med respekt för människor och miljö. Vi vill ha mer rättvisa för pengarna.

VAD ÄR ETIKFABRIKEN?

Etikfabriken är en serie kortfilmer om hur produktion och handel med varor som vi konsumerar påverkar mänskliga rättigheter och miljö. Till varje film finns en lärarhandledning med interaktiva övningar. Fair Trade Center erbjuder även skräddarsydda föreläsningar vid behov av fördjupning inom ett visst tema.

MÅLGRUPP

Etikfabrikens huvudsakliga målgrupp är gymnasie- och folkhögskoleelever. Etikfabriken fungerar dock bra även för yngre ungdomar på till exempel högstadieskolor eller i samband med exempelvis studiecirklar eller i föreningssammanhang.

STÖD I LÄROPLANEN FÖR GYMNASIESKOLAN

Enligt läroplanen för gymnasieskolan från 2011 ska undervisningen bedrivas utifrån ett *miljöperspektiv*. Detta innebär att undervisningen ska ge eleverna insikter så att de dels själva kan medverka till att hindra skadlig miljöpåverkan, dels skaffa sig ett personligt förhållningssätt till de övergripande och globala miljöfrågorna. Undervisningen ska belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling. Målet är att eleverna visar respekt för närmiljön och miljön i ett vidare perspektiv.

Vidare ska undervisningen bedrivas utifrån ett *internationellt perspektiv*. Enligt läroplanen är detta viktigt för att ge eleverna möjligheter att se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang och för att skapa internationell solidaritet. Undervisningen ska förbereda eleverna för ett samhälle med allt tätare kontakter över nations- och kulturgränser. Målet är att eleverna skaffar sig kunskaper om internationell samverkan och globala samband och kan bedöma skeenden ur svenskt, nordiskt, europeiskt och globalt perspektiv.

FOLKBILDNING FÖR HÅLLBAR UTVECKLING OCH GLOBAL RÄTTVISA

Folkhögskolor har ett omfattande utbud av utbildning för hållbar utveckling som spänner över bl.a. miljö/ekologi, ekonomi och lokal utveckling, demokrati och global solidaritet. Ett av svenska statens syften med att ge stöd till folkbildningsverksamhet är att ge människor insikt om hur deras agerande påverkar förutsättningarna för andra, och på så sätt skapa förutsättningar för en rättvis och hållbar global utveckling.

© Raigne Kabanova | Dreamstime Stock Photos

Bakgrund - En lön att leva på

VAR KOMMER VÅRA KLÄDER IFRÅN?

Den svenska klädmarknaden omsatte 51 913 miljoner kronor under 2012 och domineras av ett fåtal jättar, till exempel H&M, Lindex och KappAhl. För femtio år sedan var en stor andel av kläderna på den svenska marknaden producerade i Sverige. Höjda löner efter andra världskriget fick företagen att söka sig söderut i jakt på billigare arbetskraft. I dagsläget produceras mer än hälften av våra kläder i låglöneländer. Klädföretagen äger oftast inte egna fabriker utan köper in från olika leverantörer. Att arbetare i låglöneländer producerar våra kläder är positivt då det leder till ökad sysselsättning och skapar förutsättningar för fattiga människor att förbättra sin livssituation. Men att ta anställning i en klädfabrik i Bangladesh eller Kambodja kan också vara en återvändsgränd om klädföretagen inte tar ansvar för arbetsvillkoren hos sina leverantörer.

VAD ÄR PROBLEMET?

De låginkomstländer som svenska företag köper kläder ifrån har oftast en nationell minimilön. I de flesta svenska företags uppförandekoder¹ är ett av de kriterier som ställs på de fabriker som tillverkar företagets kläder att de betalar sina anställda minst den lagstadgade minimilönen. Problemet är att den lagstadgade minimilönen i många fall bara utgör en liten del av vad som skulle behövas för att täcka de grundläggande kostnader som arbetaren och dennes familj har. Här följer en tabell som visar hur stor del av en levnadslön som den lagstadgade nationella minimilönen utgör. En levnadslön kan räknas fram på olika sätt, i detta fall väljer vi det asiatiska nätverket Asia Floor Wage Alliance:s siffror från 2012:

- **BANGLADESH** 16 %
- **KAMBODJA** 28 %
- **SRI LANKA** 23 %
- **PAKISTAN** 36 %

När den här lärarhandledningen togs fram pågick en revidering av minimilönen i Bangladesh till följd av massiva arbetarprotester mot de låga lönerna. På Clean Clothes Campaign hemsida finns aktuell information om minimilöner och levnadslöner <http://www.cleanclothes.org/livingwage/>

1. En uppförandekod är en policy med skriftliga regler för företagets verksamhet. Uppförandekoden antas av företaget själv och är ett frivilligt åtagande. Många företag kräver också att deras leverantörer ställer upp på åtaganden i uppförandekoden.

EN LÖN ATT LEVA PÅ ÄR EN MÄNSKLIG RÄTTIGHET

Enligt artikel 23 i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna har var och en som arbetar rätt till en rättvis och tillfredsställande ersättning som ger honom eller henne och hans eller hennes familj en människovärdig tillvaro. Även artikel 7 i den internationella konventionen om ekonomiska, social och kulturella rättigheter stadgar att alla arbetstagare som ett minimum har rätt till ersättning vilken ger en godtagbar tillvaro för dem själva och deras familjer. Även FNs internationella arbetsorganisation (ILO) betecknar levnadslön som en mänsklig rättighet.

TIPS PÅ LÄNKAR FÖR MER INFORMATION

- Swedwatch, 2012, A lost revolution, Empowered but trapped in poverty. Women in the garment industry in Bangladesh want more.
URL <http://www.swedwatch.org/sites/default/files/swedwatch_-_a_lost_revolution.pdf>
- På Fair Trade Centers hemsida finns information om den svenska klädbranschen,
URL <<http://fairtradecenter.se/node/188>>
- Clean Clothes Campaign kampanjsida om levnadslön i textilindustrin,
URL <<http://www.cleanclothes.org/livingwage/>>
- Labour Behind the Label och Community Legal Education Centre, 2013, Shop 'til They Drop – Fainting and Malnutrition in Garment Workers in Cambodia
URL <<http://www.labourbehindthelabel.org/news/item/download/215>>

Övningar – En lön att leva på

1 VEM BÄR ANSVARET FÖR DE LÅGA LÖNERNA?

Vem bär skulden till att de textilarbetare som tillverkar våra toppar och t-shirts inte har en lön de kan leva på? Är det vi konsumenter som väljer det billigaste alternativet och därigenom tvingar klädesmärken att pressa kostnaderna? Är det våra svenska klädesmärken som pressar kostnader för att de själva ska tjäna ännu mera pengar? Är det fabriksägarna i Bangladesh som bär skulden då de betalar ut löner som inte går att leva på? Eller är det regeringen i produktionslandet som faktiskt har skyldigheten att sätta en minimilön som går att leva på? Målet med övningen är att skapa diskussion kring de olika aktörernas roller och ansvar.

ÖVNINGSFORM: FYRA HÖRN

GRUPP: HELGRUPP

TID: 10-15 MINUTER

1.1 Vem bär ansvaret för att textilarbetare i Bangladesh inte har en lön de kan leva på?

Fyra hörn; konsumenter, klädesmärken, fabriker, Bangladeshs regering

Det viktiga är inte att ställa sig i ”rätt hörn”, det viktiga är det argument man har för att stå i ett visst hörn. Be först deltagarna i samma hörn diskutera två och två varför de ställt sig där. Be sen minst två personer i varje hörn att motivera varför de står där de står.

1.2 Efter att ha hört alla argument, är det någon som vill byta hörn?

Be de som byter hörn motivera varför.

2 RÄKNA FRAM DIN EGEN LEVNADSLÖN

I Phnom Penh i Kambodja är minimilönen 75 USD, det vill säga cirka 475 kr per månad. Av de pengarna går 55 kr till hyra, 115 kr skickas hem till familjen, 65 kr går till diverse kostnader som kläder, tandkräm och tvål. Kvar är 240 kr per månad eller 8 kr per dag till mat. Enligt beräkningar från Asia Floor Wage Alliance skulle en textilarbetare behöva nästan fyra gånger så hög lön för att täcka sina grundläggande kostnader, en så kallad levnadslön. Målet med övningen är att eleverna ska få kunskap om att en levnadslön inte är en hög lön, utan endast en lön som täcker de allra mest grundläggande behoven en människa har.

ÖVNINGSFORM: GRUPPÖVNING

GRUPP: 2-4 PERSONER

TID: 20 MINUTER

2.1 Vad skulle din levnadslön vara per månad?

Glöm inte att lägga till 10 procent extra för sparande. Beräkna kostnaderna per familj och dela på antalet personer i hushållet, barn räknas som en halv person. Använd följande mall:

- Kostnader för mat
- Hyra
- Övriga kostnader (kläder, hygienartiklar, försäkring, telefon, transport)
- Sparande

Exempel:

Märta lever i ett hushåll med sambo och ett barn, hushållet har alltså 2,5 personer.

- Kostnader för mat: 4 500 kr
 - Hyra: 8 000 kr
 - Övriga kostnader: 6 000 kr
 - Sparande: 1 850 kr
- $=20\,350\text{ kr}/2,5 = 8\,140\text{ kr/mån}$

I Sverige finns ingen minimilön, den svenska modellen bygger istället på kollektivavtal som de flesta arbetsgivare och fackföreningar ansluter sig till. Det finns dock något som kallas existensminimum som är en beräkning av hur mycket pengar per månad en person behöver exklusive hyra för en så kallad "skälig levnadsnivå". Existensminimum är i Sverige idag 3 880 kr exkl. hyra.

2.2 Skulle du klara dig på 3 880 kr exklusive hyra?

Existensminimum kan sägas motsvara en levnadslön i Sverige. Vad textilarbetarna kämpar för är alltså en lön som täcker det allra mest grundläggande behoven, och inte en realistiskt hög lön.

3 VEM TJÄNAR PÅ DE LÅGA LÖNERNA INOM TEXTILINDUSTRIN?

Om vi vänder på frågan, vem tjänar på de låga löner som finns inom textilindustrin i till exempel Kambodja? Vad får vi då för svar? Målet med övningen är att skapa diskussion kring de olika aktörernas ekonomiska intressen som är kopplade till de låga lönerna.

ÖVNINGSFORM: FYRA HÖRN

GRUPP: HELGRUPP

TID: 10-15 MINUTER

3.1 Vem tjänar på de låga lönerna?

Fyra hörn; 1. Kambodjanska staten
2. Klädesmärket
3. Fabriksägaren
4. Öppet alternativ

Det viktiga är inte att ställa sig i "rätt hörn", det viktiga är det argument man har för att stå i ett visst hörn. Be först deltagarna i samma hörn diskutera två och två varför de ställt sig där. Be sen minst två personer i varje hörn att motivera varför de står där de står.

3.2 Efter att ha hört alla argument, är det någon som vill byta hörn?

Be de som byter hörn motivera varför.

4 VAD FINNS BAKOM PRISLAPPEN?

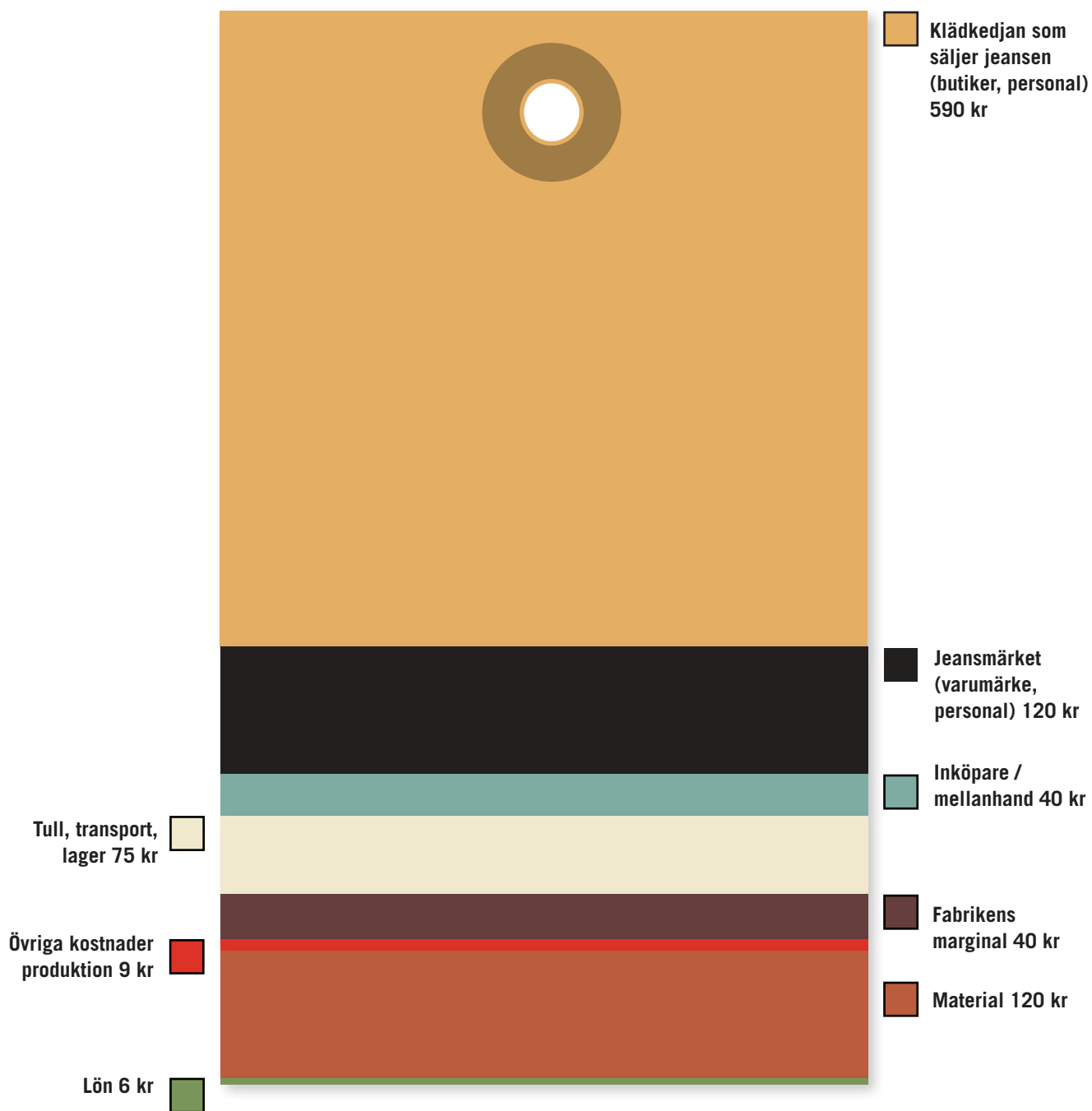
ÖVNINGSFORM: ROLLSPEL
GRUPP: FEM SMÅGRUPPER
TID: 30-60 MINUTER

Visa klassen ett par jeans och anta att de kostar 1 000 kr. Berätta att det finns många personer/aktörer inblandade i att du har dessa jeans i din hand idag. Bland annat finns bomullsodlaren, textilarbetaren som syr jeansen, fabriken där jeansen tillverkas, ett märkesföretag som är ansvarigt för jeansens design och butiken i Sverige som säljer jeansen. I verkligheten finns fler aktörer, de som förvandlar bomullen som råvara till ett tyg, de som gör blyxtlås, tråden som plaggen sys av, de som transporterar råvaror och färdiga plagg etc, men för enkelhets skull har vi valt några av de viktigaste leden i tillverkningen. Målet med övningen är att ge eleverna kunskap om den komplexa produktionskedjan för kläder samt att belysa hur lite av det vi betalar för ett par jeans som går till textilarbetaren som syr kläderna. Den sista delen av övningen illustrerar också att en löneökning för textilarbetarna skulle ha mycket liten påverkan på priset vi betalar för våra kläder.

1. Dela in deltagarna i fem grupper: bomullsodlaren, textilarbetaren som syr jeansen, ägaren till fabriken där jeansen sys, ett märkesföretag t.ex. Lee eller Levi's och en butikskedja där jeansen säljs, t.ex. Åhléns eller JC
2. Varje grupp ska sedan fundera över vad de anser att just deras aktör är värd; hur stor del av dessa 1 000 kr ska deras grupp ha?
3. Gör en tabell där ni fyller i hur mycket de respektive aktörerna fick av de 1 000 kronorna.
4. Ofta överstiger aktörernas önsksningar den totala summan 1 000 kr. Detta måste lösas eftersom jeansen kostar endast 1 000 KR!
5. Be dem lösa detta genom förhandling, det vill säga varje grupp får motivera varför den ska ha just sin mängd av pengakakan och sedan kompromissa sig fram till en lösning. Kommentera gärna att de olika aktörerna inte har samma makt i förhandlingarna. Om den totala summan inte överstiger 1 000 kr, gratulera dem till att de har haft tur.
6. Visa sedan uppskattningen nedan som gjorts av organisationerna Fair Wear Foundation, Fairtrade International och Max Havelaar Foundation Switzerland².
7. Låt till sist grupperna räkna ut vad en höjning av textilarbetarnas lön med 20% skulle innebära för slutpriset. Skulle konsumenter vara villiga att betala det nya slutpriset?

2. Uppskattningen bygger på data avseende t-shirtar producerade i Tirupur i Indien.
URL <<http://www.fairwear.org/ul/cms/fck-uploaded/documents/policydocs/ClimbingtheLadderReport.pdf>>.

PRISLAPPENS FÖRDELNING (1000 KR)

5 STORMÖTE

ÖVNINGSFORM: ROLLSPEL

GRUPP: HELGRUPP

TID: 60–120 MINUTER

Målet med övningen är att ge eleverna förståelse för hur olika aktörer resonerar kring textilarbetarnas löner.

Fördela de olika rollerna mellan deltagarna. Börja rollspelet genom att berätta följande:

”Ryktet säger att tillverkningen av kläder i Kambodja för export till Europa inte går helt schysst till. Nu träffas ni, en grupp människor med koppling till klädindustrin för att reda ut saken och lyssna på varandras åsikter”. Inled varje punkt på dagordningen med en runda runt bordet, där var och en får redogöra för sin ståndpunkt, oemotsagd. Släpp sedan diskussionen fri.

Roller

- Jag heter *Johanna*, är 38 år och är CSR-chef på klädföretaget *Nice Fashion*. Min roll är att ansvara för att företaget samtidigt som att vi går med vinst skall respektera mänskliga rättigheter. Jag är ofta på plats i våra produktionsländer, till exempel i Kambodja. Vi har etiska regler skrivna på trettio olika språk. Vi kontrollerar att våra leverantörer lever upp till reglerna, och litar på att de i sin tur kontrollerar sina leverantörer. Ibland upptäcker vi problem med arbetstid och arbetsmiljö.
- Jag heter *Chen*, är 42 år och äger en textilfabrik i Kambodja. Mitt företag och jag själv är från Taiwan. Jag håller med om att lönerna inom textilindustrin är låga. Jag betalar dock alltid ut den lagliga minimilönen. Med de pressade priserna och de korta ledtider som vi erbjuds av köparna så har vi inte möjlighet att betala högre löner eller erbjuda fasta anställningar.
- Jag heter *Jens*, är 32 år och är inköpare på *Nice Fashion*. Mitt jobb går ut på att förhandla fram avtal med fabriker som kan tillverka våra kläder till hög kvalitet och till ett bra pris. Självklart inom ramen för våra stränga uppförandekoder. Jag besöker ofta våra leverantörer i Kambodja och känner till att de har låga löner. Jag tycker att det är den Kambodjanska statens ansvar att höja minimilönen.
- Jag heter *Mikael*, är 20 år och pluggar på *Stockholms Universitet*. Jag köper en hel del kläder. Eftersom jag pluggar så har jag inte råd att köpa dyra kläder. Jag brukar försöka passa på när det är rea och erbjudanden. Jag är fullt medveten om att de som syr mina kläder lever ett hårt liv, men jag vet inte vad jag kan göra åt saken.
- Jag heter *Boupha*, är 21 år och arbetar som sömmerska i *Pnom Penh*. Jag är egentligen från en by 25 mil från Pnom Penh och jag har en familj hemma med man och två barn. Jag jobbar 10-12 timmar om dagen, 6-7 dagar i veckan. Jag tjänar 2 kr i timmen. Jag hyr ett rum tillsammans med tre andra tjejer. Det är varmt i fabriken, och ibland hoppar jag över måltider för att spara pengar. En gång svimmade jag.
- Jag heter *Vanna*, är 26 år och arbetar på den fackliga organisationen *CIKADU*. Jag vill råda arbetare att skriva brev och samla in underskrifter från kollegor och lämna till fabriksledningen. Om det inte hjälper ska de vända sig till en journalist eller organisation och be om hjälp. Jag tycker att stora företag som *Nice Fashion* ska kontrollera hur arbetsvillkoren är hos leverantörerna. De borde också se till att arbetarna har rätt att organisera sig i fackföreningar utan att riskera att trakasseras. Konsumenter i Europa kan kräva att de stora modeföretagen tar sitt ansvar.

- Jag heter *Samnang*, är 56 år och är handelsminister i *Kambodja*. Tillverkningen av skor och kläder för export till USA och Europa är viktig för Kambodjas ekonomi. De senaste åren har landets ekonomi vuxit med 6-7%. I mars 2013 gjorde vi en höjning av minimilönen från 61USD/månad till 75USD/månad. Kambodja är en marknadsekonomi så arbetstagare och arbetsgivare har huvudansvaret för att komma överrens om lönenivåer.
- Jag heter *Ewa*, är 52 år och handelsminister i *Sverige*. En vital del i förutsättningen för uthållig fattigdomsminskning är jobbskapande och inkluderande tillväxt. Öppna, enkla och icke-diskriminerande regler för internationell handel är avgörande för att lyckas. Sverige har länge varit pådrivande för att de minst utvecklade länderna ska ges stabilt och förutsebart icke-diskriminerande tull- och kvotfritt marknadstillträde till EU. Regeringen har också en fortlöpande dialog med de svenska klädföretagen om CSR, Corporate Social Responsibility, socialt ansvarstagande. Många företag gör också ett bra arbete med dessa frågor.

Dagordning

1. Finns det några problem kring tillverkningen av kläder?
2. Vem har det slutgiltiga ansvaret för arbetsvillkoren i fabriker i Kambodja?
3. Skulle man kunna ändra något för att förbättra arbetsvillkoren för fabriksarbetarna? Vad?
4. Kan ni komma överens om några punkter inför framtiden som ni kan berätta om i ett nyhetsprogram i TV ikväll?

© Jon Helgason | Dreamstime Stock Photos

6 VAD KAN VI KONSUMENTER GÖRA?

En av sömmerskorna säger att vi ska betala mer för våra kläder, för då kan de kräva högre löner och bättre arbetsvillkor. Är det så enkelt? Kan vi konsumenter kräva att få betala mer? Hur tror ni att företagen skulle reagera då? Hur försäkras man sig i så fall om att andelen som arbetarna får ökar? Målet med övningen är att skapa diskussion och inspirera eleverna att komma med egna idéer om hur man kan agera som konsument för att bidra till att textilarbetare får löner de kan leva på.

ÖVNINGSFORM: FYRA HÖRN

GRUPP: HELGRUPP

TID: 10-15 MINUTER

6.1 Vilken är den bästa metoden för att påverka företagen som konsument?

- Fyra hörn; 1. Konsumenter kan inte påverka
2. Genomför en aktion för att uppmana klädföretagen att arbeta för högre löner hos sina leverantörer
 3. Gå med i en ideell organisation eller ett politiskt parti
 4. Bojkotta det aktuella företaget

Det viktiga är inte att ställa sig i ”rätt hörn”, det viktiga är det argument man har för att stå i ett visst hörn. Be minst två personer i varje hörn att motivera varför de står där de står.

Följdfrågor:

Hörn 1: Om inte konsumenter kan påverka, vem kan påverka situationen?

Hörn 2: Tror du att ni kommer att få svar i butiken?

Hörn 3: Hur kan en ideell organisation eller ett politiskt parti påverka?

Hörn 4: Vilka konsekvenser får en bojkott för textilarbetarna?

6.2 Efter att ha hört alla argument, är det någon som vill byta hörn?

Be de som byter hörn motivera varför. Efter fyra hörnövnningen så delas deltagarna in i grupper efter i vilket hörn de har placerat sig.

6.3 Planera och genomför en aktion (hörn två och tre)

Deltagarna skall nu planera en aktion.

- Välj ett företag
- Formulera frågor
- Besök butiken/ skriv brev eller e-mail
- Redovisa resultatet

6.4 Ni menar att konsumenter inte kan påverka de låga lönerna, utveckla (hörn 1)

- Anser ni att konsumenterna har något ansvar för de låga lönerna?
- Om inte. Vem har ansvaret? Motivera.
- Om ja. Om man inte kan påverka men ändå har ansvar, vad ska man göra som konsument?
- Redovisa vad ni har kommit fram till

6.5 Vad får en bojkott för konsekvenser för...

- A. Klädesmärket
- B. Fabriken
- C. Textilarbetaren

Grupperna får redovisa vad de har kommit fram till.